

SCRIPTURA SACRA CONTRA INCREDULOS PROPUGNATA.

ad auxilium et ultionem populi sui, injuriamque sibi illatarum; et militi animoso ac forti similis, cui ex largitate epoto vino abractis, roburque accedit novum, majoreque in hostem ruit impetu, exarist plenus quodam modo indignationis mero in Phisistheorum exitum. Ita S. August. et Theodoreus. Loquitur nimirum Scriptura hic (sicut septis aliis) de Deo more humano.

Psalm. LXXXVII, 69: *Et adificavit sicut unicorū sacrificium suum in terra, quam funderit in secula; id est, adificavit templum suum, sicut facere solent unicornes, qui prae ceteris animalibus magnificas sibi mansiones alto et præcripto loco, easque stabiles struunt. Sic Deus templum sibi struxit in aere Sion excelsum, magnificum, non mobile, ut in Sky, sed stabile, quodque erectum est in terra, quam fundarit in secula, scilicet in terra sancta montis Sion, qui erat figura Ecclesie Christi perpetuæ duraturæ, adversus quam porta inferi non prevaluerunt.*

Psalm. LXXXVII, 70: *Et elegit David serum suum, et sustulit eum de gregib[us] ovinis, ut post fontes accepti esset. Pascere Jacob serum suum, et Israel hereditatem suam; id est, Deus elegit David serum suum, scilicet in regem populi electi; et tolit eum de humili loco, de gregibus ovinis, seu de officio et minore pastori, quod reip[ublica] exerceret, cum ovis factis et pregnantes sequeretur. Pascere Jacob serum suum et Israel hereditatem suam, id est, transtulit eum de ministerio pascendi oversus ad ministerium pascendi homines. Hic notandum, quod hac verba, de post fontes accepti esset, sint hebraismus seu modus loquendi apud Hebreos usitatus. Nam ab Hebreis non raro praepositio ante una alteram ponitur, ut prius exemplum modo allatum etiam patet ex libro I Reg. 14, 27: *Ut deleret Israel de sub celo, i. e., ex omni regione sub celo.* Item Sophon. I, 6: *Averniatur de post tergum Domini, i. e., contumeliam Dei legem, et ab eo avertuntur. Item Math. 4, 23: *De trans Jordanem, i. e., de regionibus ultra Jordaniem sitis respecti Galilee, que erat cis Jordanem, in qua prædicabat Christus. Item, Luc. 17, 24: Fulgor coruscans de sub celo, i. e., è pubibus, quæ sub celo sunt.***

Psalm. LXXXI, 1: *Deus stetit in synagogâ deorum, in medio autem deos diuidit;* id est, Deus collauit se in synagogâ deorum, in congregatione, et confessu judicium vicei Dei geruntur, ut scilicet eorum actiones contemplatur, et de eorum judicis et sententius censuram ferat. Argumentum enim hujus Psalmi est exhortatio ad judices, ut recte iudicent; quae exhortatio ut efficacior sit, inducitur Deus summissus Iudei inferiores iudices increpans.

Psalm. XCVI, 5: *Montes sicut cera fluerint à facie Domini; à facie Domini omnis terra;* id est, terra ac montes terrore quodammodo correpti fuerunt coram Omnipotente; liquefacti sunt, soluti, ad nihilum redacti coram Domino. Hi loquendi modi S. Scriptura sunt familiares (1), et mirum in modum significant

(1) Vide Judic. 5, 5. Judith 16, 18. Mich. 1, 4.

PARS V. SECT. II. DE LIBRO PROVERBIORUM.

tate transeunt ab una parte mundi ad aliam. Aliquando enim seruum aerem conspicimus, et mox, ut ita loquar, in iecto oculi, flante Austro, cernimus eundem aerem obductum nubibus; et contra, videmus interdum aerem nubibus undique copertum, et mox flante Aquiloni vel Euro, cernimus nubes omnes vehtas in puncto temporis dissipari. Describit autem Psalmista hanc omnia more poetico, ac si Deus insidet nubibus velut in curva, et utatur ventis, quasi equis peanigeris. Sed hæc metaphoræ nihil significat aliud, nisi Deum esse principalem auctorem omnium rerum, et ejus motu ventos moveri, et nubes adductæ vel abducere. Vide Bellarmineum in hunc locum.

Psalm. CIII, 52: *Qui tangit montes et fumigant. Et Psalm. CXLIII, 5: Domine, inclina calos tuos, et descendit; tangit montes, et fumigabit. Alludit Psalmista ad caput 19 Exodi, v. 46 et 48; ubi describitur mons Sinai terribilis, et fumigans descendente Domino. Ita Bellarmine; vel ut, sicut explicant, sensus est: Tangit montes, fumigatio immittendo; ex quo ignem concipient, et fumigantur.* — Psalm. CXIX, 4: *Sugite potenter acuta cum carbonibus desolatoris.* Psalmista, v. 5 immediatè precedenti, interrogavit: *Quid detrahisti; aut quid apponatur tibi ad linguan dolosam?* q. d. Quem fructum, quod emolumentum capies ex lingua dolosa? Vel: *Quid malo dari, aut ad te posse supra linguan dolosam?* Jam respondet v. 4, et dicit: *Sugite potenter, etc.*, id est, dorissime plague, gravissime penes, et incedia vehementissima urentia tibi dabuntur, et apponentur. Has porr[oc]a poenas per metaphoram segitas vocat à potenti Dei brachio emissa. Vel sensus est, linguan dolosam similius esse sagittis graviter ferientibus. *Cum carbonibus desolatoris.* In hebreo est, *cum carbonibus juniperorum*, ut vertit S. Hieron. Hoc enim significat vox hebreæ *rethain*. Sed 70 Interpretis explicaverunt metaphoram; carbones enim juniperorum sunt adhuc solidi, id est, apti ad incendendum, vastandum et desolandum. Sensus ergo citatis v. 4 est, vel linguan dolosam manere graves dolores, et membra ex carbonibus ascerimere urentibus, et omnia populantibus et absumentibus ora; vel tamen esse linguan dolosam, ut cum hismodi carbonibus, qui arcerunt, conferti possit. Vide Menochium in hunc locum.

Psalm. CXXV, 4: *Converte, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in Austro;* id est, reduc captivos nostros tanta velocitate in patrie sinum; quemadmodum aqua torrensum, Austro flante, et nives solvente, per arium crassissime decurrunt, et ad mare properant.

Psalm. CXLVII, 6: *Mittit cristallum suum sicut bacellus; ante faciem frigoris ejus quis susinabit?* Quamvis diverse sunt hujus loci interpretationes, communior tamen sententia est hic nomine *cristalli* grandini intelligi, quia simili est lucublisi, hoc est, bolis. Descendit enim in globos compacta magnitudine ferre boli unius, Grecis, ἔπειρος, et glaciem significat, et lapidem crystallum. In hebreo est *qereach*, quæ vox propriæ glaciem significat. Sed convenient etiam hoc vocabulum grandini, quia omnis grande quedam glacies est. Ante faciem frigoris ejus quis susinabit? q. d. Quis

ferre possit vim frigoris ejus? adeo enim frigida est grando, ut qui multa illius granis manibus collegerit, frigus ejus ferri vix possit. Alia exposicio haec verba, ante faciem frigoris ejus, etc., ad Deum referit, quasi Psalmista dicat: Nullus homo sustinere posset, si Deus frigus vellet intendere, ut posset.

Atque haec respectivè pauca exempla sufficient ad ostendendum, qualis sit sensus seu literalis, seu spiritualis Psalmorum. Institutum et scopus operis mei non permittit, utriusque in explicationem singulorum Psalmorum excurrere; præserum quia plurima in Psalterium commentatoria jam sunt edita, et adhuc hodie insignia in lucem eduntur; prout jam supra, (quest. X, in scholio), observavimus.

SECT. II.
DE LIBRO PROVERBIORUM.

Juxta unanimem tam Hebraeorum, quam Catholicorum sententiam, Salomon edidit tres libros sapientiales, scilicet Proverbia, Ecclesiasten, et Canticum cantorum. Dubitarunt autem multi Hebreorum antiquorum, an Salomon a Spiritu S. fuerit illustratus in compositione horum librorum. At opussum declaravit Esdras, totaque Synagoga, ac ipsa Ecclesia Christi, que predictos libros in Canone S. Scripturae collocavit. Porro Salomon iuxta opinionem S. Hieronymi (1) liber Proverbiorum composuit pro juvenibus, liberum Ecclesiastis pro viris, et Canticum cantorum pro senibus; vel ut Salomon (2) cum aliis existimat, liberum Proverbiorum fecit pro incipientibus, Ecclesiasten pro proficiensibus, Canticum cantorum pro perfectis. Nam in primo precepta tradit ad mores formandos, virtutemque amplectendam: in secundo, vanitate omnium rerum terrenaum ostensa, in futurorum eternorum bonorum spem erigit, ac ita ad progressum in virtute stimulat; in postremo, perfectam charitatem in ambo sponsi et spouse delineat et exhibet. Si autem queras: an Salomon hos tres libros composuerit ante vel post lapsus suum in peccatum et idolatriam? Ps. Proverbia et Canticum cantorum verisimiliter composuit ante lapsum; Ecclesiasten vero penitens post lapsum (3). Incipiendo jam à primo, seu libro Proverbiorum, est ille, ut modo diximus, absolutissima Summa trium moralis doctrine partium, videlicet ethica, economia, et politices. Ab hebreis *Misla* vocatur; quia vox sententias graves et apprime uiles significat.

28. Quæres I: *An liber Proverbiorum ecloga sit, sive delectus optimarum sententiarum ex plurimis, et qui ante Salomonem floruerunt, scriptoribus, ut Grotius (comm. in c. 1 Prov.), cum quibusdam Batavis asserti?* Resp. negativè. Nam hoc Grotii assertum repugnat tum S. Scriptura, que pluribus locis (4) Satis

(1) In Prefat. librorum sapientialium.

(2) Proleg. X, canon. 52.

(3) Vide Pinedam in Salomonem prævio L. VIII, c. 4, sect. 6. 7.

(4) Proverb. 1, v. 1. Et cap. 25, v. 4. Item Eccle-

sias 12, v. 9. Et 1 Reg. 4, 52.

lomonem auctorem Parabolarum seu Proverbiorum pronuntiat; tum constanti et antiquissime Hebreorum et Christianorum ferè omnium traditioni et persuasioni, Salomonem esse auctorem libri Proverbiorum; tum etiam chronologia. Non enim dici potest, quinam excellentes illi scriptores ante Salomonis avum fuerint, ex quibus sententiae L. Proverb. collectae fuerint. De hebreis enim non constat; gentilium verò Sapientiam vix nomen, prima ante olympiadum quadringentis ferè annis Salomone posteriore fuit auditum. Accedit, quid veteres legislatores et prophetae, juxta probabilem multorum Patrum opinionem, sapientiam potius ex S. Scriptura hauserint, quam scriptores sacrum librorum ex veteribus philosophis, prout in solutione IIII questionis ostendentes.

29. Queres II: « An liber Proverbiorum, si à Salomone in secula luxuria et idolatrie lapsus scripsit esset, propterea è Canone sacrorum librorum foret eliminandus? » Resp. negativè. Nam, licet homo sit malus et vitiosus, tamen Deus per illum suas vertutes manifestare potest; sicut prophetavit per Balaam et per Caiphæn. Putehè hanc in rem S. Augustinus, in Psalm. 126, loquens de Cantico anticorū ait: « Salomon erat tempore suo filius David, magnus illi per quem multa sancta precepta, et salubria monita, et divina sacramenta Spiritus S. in divinis litteris operatus est. Nam ipse Salomon mulierum auctor fuit, et reprobatus est à Deo... Sed si illo cadente, que per illum dicta sunt, deleretur, judicaretur, quia ipse dixerat, non quia per illum dicta erant. Optime igitur etiam hoc egit misericordia Dei, et Spiritus eius, ut quidquid boni per Salomonem dictum est, Deo tribueretur, peccatum autem hominis domini. Ceterum librum Proverbiorum Salomon verisimiliter ante, et non post lapsus suum compositū; prout supra cum Calmeto in Praefatione ad L. Proverb. obseruavimus.

50. Queres III: « An veteres legislatores et prophetae leges suas et moraliam scientiam ex libro Proverbiorum, aliquis S. Scriptura partibus hauserint? » Resp. rem hanc inter ipsos Catholicos esse controversam. Calmet, citans pro se Origenem, Tertullianum, S. Augustinum, ac Lactantium, propendet in sententiam negativam; affirmativa tamen (fatiue ipso Calmeto) majori nitore autoritate. Eam enim tenet Clemens Alex. (1), S. Cyrillus Alex. (2), Theodoretus (3), Eusebius (4), S. Justinus M. (5). Porro Origenes, Tertullianus, et S. Augustinus pariter affirmavit tenent, aut salem dubium et controversum est, utri sententiae affirmativa vel negativa, magis accedant. Denique affirmativa etiam favent Herennius (6), et Josephus Jud. (7). Plura de hac questione Calmetus (8) in spe-

(1) Admonitione ad Gentes.

(2) Adversus Julianum L. I.

(3) In opere adversus Gracos, seu Gentiles.

(4) Toto libro XI Præparat. Evang.

(5) Apolog. I, p. 15. Edit. Paris. 1636.

(6) Apud Josephum L. I contra Appionem.

(7) L. II contra Appionem.

(8) Ante suum Commentarium in L. Proverb.

ciali quādā Dissertatione. Item Huetius (1), et Weissenbachius (2) in medium preferunt.

31. Queres IV: « Quomodo verba illa Prov. 6, 1 et 2: « Fili mi, si sponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam: illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus, convenient cum claritate proximo debitis, quae seppe petit, ut ad juvandum amicum, vel alium, sponsione faciamus. » Resp.: Liber Proverbiorum solū agit de sponsione temeraria, quā, e. g., juvenes improvidi suas non raro facultates periculo eas perdendi exponunt; nequitque verò de illa sponsione, quam proximo, in necessitate constituta, charitas imperare solet.

32. Queres V: « Quomodo illud Prov. 6, 9: « Vade ad fornicem, o piger, et considera rūs ejus, et discē sapientiam; que... parat in estate cibos sibi, et congregat in mense quod comedat, cum illis Christi verbi. » Math. 6, 34: « Nolite solliciti esse in crastinum, et concordet? » Liber Proverbiorum loc. cit. agit de his, qui ex pigritia nullam curam habent rerum temporalia; quos proīcet iubet, providios esse; Christus verò loquitur de illis, qui rebus mundanis se nimis impendunt contra illud, quod v. 33 immediatè precedingit est: « Queritur... primā regnum Dei, et hæc omnia adjiciuntur vobis. »

33. Queres VI: « An verba illa Prov. 6, 50: « Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit, non sint illi culium furandi? » Resp. negativè. Nam his verbis Salomon furtum non excusat ab omni culpâ et pena, sed solidi dicit, illud esse minorem culpan, quam adulterium, presertim si ex necessitate aliquā, et famis pellende facta, prout ex contextu patet, qui ita habet: « Qui ingreditur ad mulierem proximū sūi, non erit mundus cuius tēterigat eam. Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit; furatur enim, ut esurientem impiat animam. Deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domis sue tradet. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam, etc. » Hoc est, per insipientiam et insaniam perdet animam suam.

34. Queres VII: « Quomodo illud, Prov. 10, 5: « Non affligit Dominus famam animam justi, congruat cum experientia, juxta quam plurimos justos et pius reperiri est, quibus domi res valde arcta? » — Resp. Ad hanc questionem jam respondimus supra, quando de libro Psalmorum egimus, quest. XIV, num. 16.

35. Queres VII: « Quomodo Salomon, Prov.

23, 31, scribere poterit: « Ne inutueris nimis,

et quando flavescit, cum splendoriet in vitro color ejus;

et cum tam (ut quidam incredulorum ait) Salomon

etate vitrum nondum fuerit inventum? » — Resp.

Nego, quod tempore Salomonis nondum inventum fuerit vitrum. Quamvis enim certa origo et initium artis confundi vitra nesciatur; et tamen antiquissima est, et jam apud veteres Sidonios (5), qui erant Palestinae

vici, viguisse dicitur. Præterea, Aristophanes, de vitris causticis apud Athenienses, et Plinius, lib. 36, c. 27, de stabulo Beli fluvi in Phoenicâ, quid multa per secula gignendo vitro fuissent, loquuntur. Enimvero, ex gemino hoc testimonio antiquissimorum auctorum satis appareat, usum vitri etate Salomonis non fuisse in Palestina prorsus ignotum. Accedit, quid in fonte hebreo, Prov. 25, 51, non legitur *in vitro*, sed in *calice*, puta pellicula, v. g., crystallino; quo sensu etiam in libro Job, cap. 28, v. 17, de vitro videtur sermo esse, quando dicitur: « Non adquabitur ei (sapientie) aurum vel vitrum. Ubi per vitrum intelliguntur crystallos aut adamas, qui lapides vitro similes sunt; quamvis alii hinc textum de vitro ipso intelligent, quod oīlū fuit in non exiguo pretio. Vide Menochium in hunc locum.

36. Queres IX: « An ex verbis illis Prov. 24, 16: « Septies enim cadet justus, et resurgent, anonymus quidam in Opusculo: Nouelles Libertés des Pensées, recitat inferat, Religionem tantoper adversari naturam humanae, ut etiam, qui maximè sunt religiosi, nihilominus ferè singulis horis in peccatum labantur, et fatente idipsum hoc loco Scripturā? » — Resp.: Iste anonymous, vera religiosi impius contemptor, qui toties sibi et libertatem, et noītatione cogitationum gravat, neque veretur dicto modo Religionem inividiam vocare, debilisset ad sequentia levē attendere. 1^a Liber Proverbiorum cit. loc. non dicit justum sepius *die die* cadere, sed *septies*, id est, septies universū. Quamvis enim auctor Cateno Graec. Cassianus, collat. 22, c. 15, et nonnulli codices manuscripti legendi cit. loc., *septies in die cadit justus*, ex quo non pauci colligunt justum ordinari non posse se cohilere per unum diem, qui in aliquo peccatum veniale, inīo in septem, id est, in plura labantur; tamen, ut Cornelius à Lap. (1) recte monet, *in die, nec est in textu hebreo, nec in Sept. et Vulgatā nostra, ceterisque codicibus impressi*; adeoque ex hoc textu sacro non sequitur, quod homines etiam maximè religiosi ferè singulis horis in peccatum labantur. Inīo, teste Storio (2), ipse Soto et Vega expressè admittunt justum ad unum diem posse abstineārē a peccato veniale; et S. Augustinus (3) docet justos, presertim cautoles et puritatis conscientia studiosos, possit aliquo tempore esse pauci ab omni peccato veniali (4). 2^a Dicitur quidem cit. loc., *septies cadet justus*; sed mox additur: « Et resurgent, i. e., resipiscet. » Ibi non intelliguntur aliis lapsus hominis justi, quam leves et veniales, et a quibus statim resurgent. Ille leves hi lapsus in codem versus opponuntur gravibus et letalibus impiorum lapsibus hoc modo: « Septies enim cadet justus, et resurgent; impī autem corrunt in malum. » Quid autem mirum, quid homo quantumvis justus in

(1) Comment. in L. Prov. 24, 16.

(2) Tom. III De Cratâ L. 9, c. 8, num. 29.

(3) L. 2 de Pecc. mer. c. 2.

(4) Plura hanc in rem vide apud Nicolaum Lancianum Opus. Spiritual. XVI, L. 2, c. 4, conclus. 7, num. 261.

statu natura lapsus et per peccatum originale (cujus penalitates etiam post baptismum remanent) corrige, non rarò in leviores defectus seu culpas labatur, à quibus tamen, quæ Dei bonitas est, brevi resurgit, sc̄ se restituit? Aut an Deus ad obtinendam majorem humilitatem hominum justorum vel ex aliis alissimis finibus non potest permittere ejusmodi tenues lapsus, quin aliquid sua infinita perfectione et sapientie, aut sanctitati Religionis ab ipso instituti decedat?

37. Queres X: « Quomodo auctor Libri Proverb. sine contradictione, Prov. 28, 4, dicere poterit: « Ne responsus stulto juxta stultitiam suam, ne officia rīs ei similis; et tamen, ibidem, 5, mox addere: Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur? » An respondere et non respondere et stulto juxta stultitiam suam, nulla contradicatio? — Resp.: Nulla est contradic̄. Nam, ut interpres recte moment, sensus prioris textus sacri est: Ne cum stulto stultus ac insipienter agas, scilicet imitando illius stultitiam verbis et gestibus, vociferando, contendendo, conviciando, ut colligatur ex verbis immediate additis, ne officiaris ei similis. Sensus vero posterioris textus est. Responde stulto juxta meritum stultitiae suæ, et modo ad eum redargendum accommodatio. Ille additur: « Ne sibi sapiens videatur. » Convincendus nimis est homo imprudens seu stultus solidi rationibus et gravibus prudentibus verbis, vel si opus est, etiam verberibus arguendus et castigandus juxta illud, Prov. 26, 5: « Flagellum equo, et canus asino; et virgo in dorso imprudentium! »

38. Queres XI: « Quomodo Salomon, Prov. 50, 2, de seipso dicere poterit: « Stultissimus sum viorum, et sapientia hominum non est mecum; cum tamen, 3 Reg. 5, 12, Deus dicit Salomon: « Dedi tibi cor sapientias et intelligentias tantum, ut nullus ante te similis fuerit, nec post te resurrectus sit; quin et post laetus sum Salomon, Eccl. 2, 9: « Sapientia quoque perseveravit mecum, de se ipso testetur? » — Resp.: Omnis apprens̄ antilogia evanescit, si consideramus quid verbi primi textus proferantur a Salomone (si tamen ea Salomonis sunt) modestia causa, ut sensus illorum sit: « Stultissimus sum, si que ex me habeo vel scio, scilicet Deo spectem. Unde mox subdit: « Sapientia hominum non est mecum, q. d. Sapientia non est à me humano studio acquista, sed si quid nactus sum sapientia, id omne à Deo didici et accepi. »

Dixi: « Si tamen haec verba sunt Salomonis. Nam Menochius cum non paucis aliis contendit citatum cap. 50 Prov. propriè auctorem habere Aghur, cujus tam dicta Salomonis suis adjunxit parabolis, tanquam illis consentientia, et isdem planè digna. Unde, cū ea suis dictis admiscerit, isdemque subscripterit, merito tanquam Salomonis citantur (2). »

38. Queres XII: « Quomodo locis Scriptura Prov. 51, 22, ubi commendatur valde mulier, que sibi

(1) Confer huc Basil. Ponci *Quæstiones expositiones*.

(2) Vide Menochium et Calmetum Comment. in Prov. 50, v. 4.

stragulatum vestem confererat, et in byso et purpura cinedebat, conciliatur cum aliis Scriptura locis, *Luc. 16, 19*, ubi vituperatus homo dives, qui inducatur purpura et byso; item, *4 Timoth. 2, 9*, ubi mulieres ornare se vesti pretesta prohibentur? — Resp.: SS. Lucas et Paulus intelligendi sunt de cultu feminarum superfluo, et immodeo, neglectis interius pauperibus, aut aliis officiis probe feminine. In *L. Prov. autem loc.* cit. describitur uxor viri nobilis, et senatrix ordinis; que tamen non omisit munia proba mulieris adimplere, et suam manum largi pauperibus aperire; prout illid fusè receperatur, ac inter alia expressè dicitur, *cap. 51, v. 9*: *Manu suam aperuit inopis, et palmas suas extendit ad pauperem.*

SECTIO III.

DE LIBRO ECCLESIASTÆ.

Hujus libri auctor est Salomon, ut in Praefatione ad *L. Prov.* jam diximus, ac ex ipso Eccles. cap. 4, v. 1, patet, ubi dicitur: *Verba Ecclesiastæ filii David, regis Jerusalem. Nulus enim filiorum David fuit rex in Jerusalem, nisi Salomon* (1). Porro hic liber videtur scriptus a Salomon post lapsum, et agitatum peccaminorum voluptatum vanitatem, ut Hebrei, S. Hieronymus, et commentatores plerique autantum. Idem liber hebraicè vocatur, *Cohelot*, id est, *congregatio*. Solent enim Hebrei nominibus generis feminini pro masculinis interdum uti, ad exprimendam magis rei praestantiam et elegantiam. Iagnè se congregatricem appellat Salomon, hoc est, elegante conacionarem, qui Ecclesiæ seu cœtum ad conacionem audiendum congregat. Gracè hic liber dicitur *Ecclesiastæ*, id est, *Concionator*; nam more propediem concionatoria de rerum vanitate, aliisque argumentis ad mores formandos idoneis disserit.

40. Quæres I. « An L. Ecclesiastæ merito in canonem sacrorum Librorum relatus sit? » — Responde affirmative. Id enim constat ex constanti Synagoge et Ecclesiæ consensu de libri hujus divinitate: item ex aliis argumentis pro Canone sacrorum Librorum Catholicæ alibi (2) adductis. Que autem contra theopneustum seu divinitatem Libri Ecclesiastis à quibusdam sectariis, vel incredulis obiciunt, in sequentibus questionibus solventur.

41. Quæres II: « An L. Ecclesiastæ favet Epicureis? » Resp. negativè. Scio quidem, prioscis Hebreorum Rabbini in Talmude annos fuisse Ecclesiastem hujusmodi erroris arguere, ideoque deliberasse de eo penitus repudion, non alia re absterrestris, quam quod et initium, et finis L. Ecclesiastæ legi consentanei; ut videtur est tum apud Maimonidem, tum apud S. Hieronymum (3). Haud majorè reverentia de Ecclesiasten.

(1) Vide Calmetum Praefat. in L. Ecclesiastis, ubi Grotius et aliorum negantur Salomonem esse auctorem Libri, falsam opinionem refutat. Eadem opinionem eliam refutat Hermannus Goldhagen, Introd. in Script. P. II, saec. 5, § 2, num. 143 et 149.

(2) Vide Scripturæ S. contra Incredulos propugnatae, Part. IV, quæst. 4.

(3) In fine Commentarii in Ecclesiast.

scriptie opinati sunt veteres quidam heretici (1) cum Theodoro Mopsuesteno. Isdem hic in re consentiantur Lutherus, Grotius, alioque cum famoso illo impensis magistro Voltaireo (2), qui de Ecclesiaste dicit, mirandum esse, quod iste Epicureismum redolentem liber Canonis sacrorum liborum insertus sit. Sed nempe id factum ait, eo tempore quo libri erant perquam rari, et magis admiratione, quam lectioni servabant. At quandoque unde Voltairius noxit illo tempore adeo raro fuisse libros? Numquid ipse Ecclesiastes, cap. 12, v. 12, expressè dicit: *Faciendi plures libros nullus est finis?* Plura contra impianum illam Voltairii de Ecclesiaste assertione invenies apud D. abbé Nonnotte (3). Illud solum addo, validè paradoxum et absurdum videri, quod Voltairius ex una parte librum Ecclesiastis tamquam hominis epicurei et materialistæ abominetur; ex altera vero parte tamen cumdeum librum veneficio poscosse sive politum, ac numeris astrictum gallicis, in lucem emiserit. Si enim hic liber est ejusmodi; si Epicurei facet; si incitat ad vitam more bestiarum testandam, quasi unicus hic sit vita fructus, ac nullum denegans virtutis premium; cur illum verit in lingua patrum, et innumeris legendum offert?

Ceterum, ut directè ad Voltairii, et aliorum paulo ante memoratorum criminationem respondeam, dilectiū observo, quod ex ipsa synopsi et scopo libri Ecclesiastis facile colligatur, ejus auctor non sensisse cum Epicureis. Nam in eo toto Salomon demonstrandum suscipit, in omnibus hujus mundi rebus vanitatis plurimum et molestiae esse; unum duntaxat superesse, in quo conquiescentes homines possint, timorem Dei sciunt, et mandatorum diuinorum observantiam; his solidis obtineri veram beatitudinem. Occurrunt quidem in hoc libro non pauca Epicureorum et impiorum opiniones, quibus tamen auctor nunquam adharet; alteram vitam agnoscat, Eccles. 11, 8, 9, simili et premia peneas post obitum, ibid. 12, 14; lindus prosequitur sapientiam, virtutem, justitiam (4); orationem suam claudens, in eo totam hominis rationem sitam esse ait, si Deum timeat, ejusque preceptis obsequatur, ibid. 12, 15.

42. Quæres III. « An duo auctores invicem dissidentes librum Ecclesiasticum scriperint; vel unus quidem, sed scepticus, qui repugnat loquitur, et modo ad vitam more bellum voluntatis poscosse, modo ad virtutem et honestatem homines stimulat? » Resp.: Nec duo invicem dissidentes, nec unus a seipso dissidentes seu scepticus, sed Salomon in hoc libro unum euendeque scopus respiciens, sibique constant et nequitum repugnans, istius operis auctor est. Nam, quando co videtur modo ad vitam voluntatis bellum ritu transigendam (5), modo ad virtutem

(1) Vide Philastrium, haeres. 153.
(2) In Lexico Philos. mammali.
(3) In Lexico Philosoph. Relig. artic. *Prefiger.*
(4) Ibid. cap. 4, v. 17, cap. 5, v. 4 et seq., cap. 7, v. 20 et seq.
(5) Ibid. cap. 2, v. 24, cap. 5, v. 22, et alibi.

et honestatem (1), incitare, siueque repugnandi loqui, non reapsè à seipso dissidet, nec scepticorum more anceps fluctuat; sed dumtaxat dicta illa Epicureismus redolentia in persona stultorum et impiorum hominum, non autem ex sententiâ sua profert; sed ea, dicto modo prolatæ, refutat. Facit nimis, quod facere solent concionatores, qui dum populum salutari doctrina institutum, sepe impiorum cavillos propoundingi sibi et refutando suspiciunt; vel si maius, sua Salomon prioris vita perversa sensa hac ratione proficit, et jam penitus, quam absurdâ et ridenda olim sapere, similē demonstrat.

Dices I., cum Joanne Clerico: Non est credibile Spiritum S. voluisse Epicureorum sententias cum aliis sapientibus et sanctis efflatis ita misere, ut perdidit distingue, quia auctor libri per se, quaque personam agens impiorum loquatur. Resp.: Hoc non est adeo difficile, maximè illi, qui scopum auctoris ob oculos semper habent, ad eumque singula dicta converunt. Hi enim satis intelligent librum Ecclesiasticum veluti perpetuum quandam orationem seu dissertationem unius auctoris esse, varia impiorum argumenta proponentes, et refutantes, ac omnis liberis in hoc libro dicta ex initio et fine ejusdem libri diuidiuntur esse. Certè qui asscerit et repetit, omnia in mundo vanissima esse prater timorem Dei et mandatorum ejus observationem, prout monet Ecclesiastes ab initio et in fine libri, in plane moralem Epicureorum doctrinam non tenet. Adeo, quod in autographo libri Ecclesiasticus sensi impiorum fortassis (inquit C. Weissbach loc. cit. quest. 25, id sibi omnino persuasum habet) sic perscripta fuerint, ut subjecta responsiones haberent diversos characteres, aut notarum instar adducerentur. Eius vero sublatum nunc sit hoc discrepere in exemplaribus sacrorum codicium, quæ hodie habemus, nemo tamen luciusque hoc libri perversus, multi vero, ut resusciperent, adducti sunt. Soli impensis magistrorum, eorumque asseclo, qui sacris in libris non remedia scelerum, sed licentia patrocinium querunt, ex propriâ sua malitia relatis ex libro Ecclesiasticus sententias flagitosissimos mores nos et impiorum tueri volunt.

Dices II. cum obseruatoribus Hallensibus: Illud scepticorum principium, nos nihil scire ne scire posse, per totum librum Ecclesiasticum insinuat: ergo auctor hujus libri videtur fuisse scepticus. Prob. ant. ex illis verbis Ecclesiastis, cap. 5, v. 21: *Quis noster, si spiritus gloriorum Adam ascendet sursum?* Item ex illis, cap. 8, v. 17: *Et intellexit, quid... quanto plus laboraverit homo ad querendum, tanto minus inventat;* etiam si dixerit sapiens se nōsse, non poterit reperi. Resp. I. Ex his et similibus Protestantum in Ecclesiastem criticis obseruationibus patet (2), quām multi coram sint, qui effici Spiritus S. in libro à veteri Synagogâ et Ecclesia Christi constanter pro canonicō habito contenta censuram et vilpendere audeant. Imitantur nimirum

(1) Ibid. cap. 4, v. 17, cap. 5, v. 4 et seq., cap. 7, v. 26 et seq., cap. 11, v. 8 et 9, cap. 12, v. 15 et 14.
(2) Vide Calmet Praefat. in Ecclesiastem.
(3) In commentatorio in Ecclesiastem.
(4) In Lexico Philos. Relig. artic. *Prefiger.*
(5) Discours sur la liberté de penser. pag. 218.

« tui nihil moverunt amplius, nec ultra mercedem habent, quomodo anima immortalitas et vita eterna evinceatur? »

Resp. ad primum. Ecclesiastes cit. loc. non loquitur de aeternitate mundi simpliciter tali, sed de duratione eius opposita durationi singularum hominum, ita, ut sensus sit: Hominum alii moriuntur, alii nesciunt, et in defunctorum locum succedunt (1); terra autem, quod suam massam considerata (2), stabilit, et quasi commune diversorum est venientium et aeternum. Ceterum, quod vox hebraea olim (pro qua nostra Vulgata Eccles. 1, 4, habet, in aeternum, non raro tempus definitum significet, evidenter demonstrat Joseph Albi Ikkarim, tum alius ex locis, tum ex hoc ipso Eccles. cap. 1, v. 10, idemque jam prius copiosè ostenderat Maimonides. At petes fortassis: Quomodo verba illa Eccles. 1, 4: Terra autem in aeternum stat, conciliari possint cum illo Evangelistarum, Matth. 24, 35, Luc. 21, 35, Marc. 15, 51, effato: *Caelum et terra transibut?* Resp.: Equidem terra in aeternum stat, hoc est, ut puto ante diximus, alii et alii hominum generationibus sibi succedentibus et transemilibus, ipsa stabilit persistit. Evangeliste autem loquuntur de novissimi diebus, quibus cœcum quoque et terra transibunt, id est, secundum præsentem suum statum perirent et mutabuntur. Ad secundum. Textus ex cap. 3 et 9 desumpti ab Ecclesiaste præfurtherunt, non ex sententiâ sua, utpote iam peneant, sed in personâ impiorum animæ immortalitatem negantur, prout in solutione secunde et tertie questionis supra fuisse explicavimus. Possunt tamen memorati textos in sensu etiam vero et sano exponi, ita, ut Salomon solus significare voluerit, unum esse interitum hominum et jumentorum quod corpus, non verò quod anima. Item: Mortui nihil moverunt amplius, hoc est, nihil quidquam eorum, quia hic in terra agnitur, non in terra discere possunt, nisi ex reveretur. Vel per mortuam significatur conditio hominis mortui præcise secundum corpus, non verò secundum animam à corpore jam separatum spectata. Illud verò: Non habent ultra mercedem, verisimum est. Nam mortui bene operando non amplius mercedem promerentur possunt, cum sint extra merendi statum, et non jam in via, sed in termino existant. Vide Calmetum, Menochium, aut alios interpres in citatis Scripturae textus.

Dices: Ecclesiastes post illa verba: *Unus interitus est hominis et jumentorum, etc.*, in eodem capite, v. 21, ait: *Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendet sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum?*

(1) Hoc sensu etiam in l. Ecclesiastici 14, 18 et 19, dicunt: *Omnis caro sicut fonsum reteraset, et sicut fontis fructificans in arbore viridi. Alia generantur, et alia deficiuntur; sic generalio carnis et sanguinis, alii finiuntur, et alii nasciuntur.*

(2) Dixi: *Terra quoad massam considerata, non autem quod ea, quibus est circumdata: hoc enim in sensu ipsa quoque Juges patitur vicissitudines, temporum tempestatumque immutacionem, atque eam inversionem, quam procurant homines laboribus suis, aut quæ efficiunt bellis, aquis, etc.*

Ergo censuit unum esse interitum hominum et jumentorum tam quod corpus, quanm quod animam, vel saltem dubitavit, an in hoc aliquod inter hominem et bruta discrimen sit. Resp.: Cone. ant., neg. cons. Nam verbis illis, *quis novit, etc.*, Ecclesiastes non vult significare nullum esse discrimen inter conditionem animæ hominis, et animæ bruti in morte; sed solim vult difficile esse dignoscere hoc discrimen, si nimilum ex iis, que extrinsecus apparent, judicium quis ferre velit. Unde sensus est: *quis novit?* hoc est, *orduum est cognoscere*, pauci dignoscere valent, quid in morte hominis et bruti accedit duobus his entibus, quæ in vita et in morte adeo similia videntur. Atque hoc responsio est etiam S. Hieronymi, qui in hunc locum: *Quis novit, si spiritus filiorum Adam ascendet sursum, etc.*, ita commentatur: « Non infer pecudes et hominem secundum animæ dignitatem nihil intercedit, et exesse contendit (Ecclesiastes), sed adjicendo, *quis, qui difficultatem rei volunti demonstrare*. Pronomen enim *quis*, in Scripturâ sanctis, non pro impossibili, sed pro difficili, semper accepitur, ut Isa. 53, 8: *Generatio eius quis erubebat?* Et in Psalmo quanto decimo: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo et in monte sancto tuo, et cetera sequuntur...* Inter homines igitur et bestias haec sola est differencia, quod spiritus hominis ascendit in colum, et spiritus tum jumenti descendit in terram, et cum carne disolvitur: si tamen hujus rei vir aliquis ecclesiasticus, et quasi dubiae rei certus assertor sit, *Quibus ultimis verbis S. Hieronymus dicere vult, hoc discrimen inter spiritum hominis et spiritum jumenti difficulter ab aliquo agnosci, nisi sit vir vere fidei ac sapientie lumina predictus (1).*

Ceterum, quod Ecclesiastes ex sententiâ sua in libro suo loquens de animæ nostræ immortalitate non dubitaverit, patet ex cap. 5, v. 17, ubi ait: *Et dixi in corde meo: Justum et impium judicabit Deus.* Item ex cap. 12, v. 7, ubi expressè inquit: *Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus rediet ad Deum, qui dedit illum.* Ac versus 14: *Cuncta, quæ sunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.*

48. Queres V: « Quomodo verba illa Eccles. 5, 1: *Omnia tempus habent, et suis spatiis transiunt, una versa sub sole, conciliuntur cum subsequenti v. 14, et ubi omnia opera, quae fecit Deus, perseverante in perpetuum dicuntur?* » Resp.: Prior textus agit de hominum actionibus, et negotiis suo tempore finiendis, posterior de rebus ipsis, stabiliter in sua specie permanentibus.

45. Queres VI: « Quomodo illud Eccles. 7, 5: *Cor sapientum, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi est tristitia, conciliuntur cum illo Apostoli ad Philipp. 4, v. 4: Gaudete in Domino semper?* » Resp.: In primo textu reprehenditur latitudo immoderata et profana; in altero textu laudatur latitudo seu hilaritas sancta et

(1) Vide hæc de re Menochium, Comment. in Ecclesiastes cap. 5, v. 21 et 22, Item, cap. 2, v. 25, usque ad cap. 5.

spiritualis. Unde primi textus sensus est: Cor sapientum est, ubi severitas voluntatis et gravitas morum, non ubi levitas et preclivitas ad risum. In altero autem textu sensus est: Servite Domino in sanctâ hilaritate et latitudo cordis; quia hilarem datorem diligit Deus, ut dicitur 2, Cor. 9, 7.

46. Queres VII: « Quomodo concordet illud Ecol. 7, 17: *Noli esse justus multum, cum illo Apoc. ultimo, 11: Qui justus est, justificetur adhuc, et qui in sordibus est, sordescat adhuc?* » Resp.: Primi textus sensus est: *Noli esse justus multum, hoc est, nimilum, vindicando nimis tuam vel aliorum justorum innocentium, ac expostulando cum Providentiâ, que permittit justum perire temporali, et impium vivere longo tempore.* Ille sensus patet ex contextu, ut apud Menochium, aliosque interpres videre posse. Sensus autem alterius textus, ex Apocalypsi desumptus, est: *Quisque pius ac justus accumulare studeat sua merita, sicut impii accumulant demerita.* Hoc enim pacto etiopiorum supplicia, ac iustorum praemiantur ad plenum suum cumulum devinentur. Ita expounit Cornel. à Lap., Tiriñus, Alcazar.

47. Queres VIII: « Quomodo Ecclesiastes, cap. 7, v. 29, dicens: *Virum (sapientem) de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inventi, conciliari possit cum auctore libri Proverbi, capitulo ultimo, v. 10 et seqq., laudent mulierem fortem, licet raro eam de fateatur?* » Resp.: Hilla Ecclesiastes locutio est hyperbole, quâ ostendit, paucos esse viros sapientes et perfectos: feminas vero prudentes paucissimas et vias ullas, propter sexus imbecillitatem. Ceterum Ecclesiastes, id est, Salomon, non absolutè negat, ullam dari feminas sapientem; sed tantum ait se nullam invenisse, vultque, ut S. Hieronymus in hunc locum observat, dicere: *Omnes enim (mulieres) me ad luxuriam, et non ad virtutem deduxerunt.* Fortè Salomon alludit ad 700 uxores, et 300 concubinas suas, quas lepidè perstringit.

48. Queres IX: « Quomodo Ecclesiastes, cap. 9, v. 1, dicens: *Nesci homo, atrium amore vel odio diligens sit,* concordet cum D. Paulo, 2 Timoth. 4, 7 et 8, de seipso asseverante: *Bonum certem certavi, in reliquo reposita est mihi corona justitiae?* » Resp.: Quamvis prorsus certam et infallibiliter scientiam de statu gratiae, vel prædestinatione sua homo (seclusa revelatione) in terris degens non habeat; conjecturaliter tamen de his notitiis ex interni specie robore et virtutum exercitiis, quæ anxietatem exclusat, obtinere potest; prout docet Cyprianus (1), Augustinus (2), Leo (3), Gregorius (4), Bernardus (5), quos hæc in re sequuntur alii doctores committunt. Itaque Ecclesiastes loc. cit. tantum negat nos (nisi Deus id nobis revelet) posse habere absolutum et pror-

(1) L. de Immortalitate, et L. adversus Demetrianum.

(2) Comment. in Psalm. 149.

(3) Serm. 8, de Epiphania.

(4) L. 6 Registr. c. 187.

(5) Serm. 69.

sis infallibiliter scientiam de nostro animæ state, vel prædestinatione: D. Paulus autem vel solum asserit, se habere de sua prædestinatione firmam spem et certitudinem minus strictè talem; vel de cæ speciale a Deo revelationem accepit.

SECTIO IV. DE CANTICO CANTICORUM.

Libellus hic inscribitur *Canticum cantorum*, et non *Canticum cantorum*, ut aliqui perperam illud citare solent. Nam in hebreo est *σχιρ ασχιριν*, in singulari, ut etiam apud Graecos ἡμέρα ἡμέρας. Dicitur autem *Canticum cantorum*, ad denotandam ejusdem excellentiam, ita ut sensus sit: *Eximum prorsus, et omnium excellentissimum canticum.* Solent enim Hebrewi rem præstantissimam exprimere gemitando substantivum hoc modo, *Deus deorum, Rex regum, Sanctum sanctorum, mons montium.* Itaque similiter hoc appellatur *Canticum cantorum*, quia est canticum præstantissimum et suavissimum, et longè superaret non tantum omnia cantica Moysis, Debore, etc., ut explicat Origenes, sed et ipsius Salomonis, qui composuit carmina quinque et milie, 3 Reg. 4, 52, estque auctor hujus ipsius *Cantici cantorum*; prout patet ex titulo in nostra Vulgata hic verbis extante: *Canticum cantorum Salomonis*, etc. Neque obstat, quod in hebreo sit *Lieselomo*, ipsi Salomonis, quasi ipsi potius in scriptum sit opus, et dictatum, quanm ab ipso compositum. Hebrewi enim, ut Graeci, sepius dative utuntur pro genitivo, præserunt cum rem alicui propriam esse significant; unde dicunt, villa que est mihi, id est, que est me; liber, qui est illi, id est, qui est illus; sic titulus *Psalmorum*, pro *Psalmis Davidis* Septuag. vertunt τὰ δέσιδα, id est, Davidi, in dative, quia Davidi inspirati et dictati sunt Psalmi à Deo, ex quæ ac *Canticum* hoc Salomon. Hinc et arabice hic libellus inscribitur: *Carmen carminum, sive Lumen lundum Salomonis sapientiæ*, hoc est, cuius auctor est Salomon; Arabes enim dative personæ utuntur, cum significant rem alicuius esse propriam et peculiararem (1).

Porro *Canticum cantorum* scriptum est in modum dialogi inter sponsum et sponsam, qui jam ut rex et regina, jam ut pastor et puella pastoriæ, jam ut virator et hortulanus et puella hisce laboribus in vineis et hortis occupata representantur. Ex communione PP. sententiâ, sub his allegorias canitur epithalamium sive nuptiale carmen, quo incomparabilis amor Christi in Ecclesiæ sponsam, et reciprocus hujus amor in Christum sponsum exhibetur; ubi tamen advertendum, *Canticum* hoc non debere sic de Ecclesiâ intelligi, ut vel B. Virgo, vel qualibet justi hominis anima, que sunt partes nobiliores Ecclesiæ, excludantur; nec viceversa de B. Virgine, vel de quavis animâ justi, ut non id præcipue de Ecclesiâ universâ dictum putetur. Quamvis enim de B. Virgine tanquam sponsa lectissima et dilectissima celeberrimum hoc *Canticum* multi

(1) Vide Cornel. à Lap., Proleg. in Cant. cant., cap. 4.

interpretes, nominatim Dionysius Cartulianus, Ruperts Tuitionis, Martinus del Rio, Salmeron, et alii benè multi (1), sensu historicō indirecto, aut tropologicō aut accommodatiō elegantissimē expounderint; item quavis idem Canticum de cuiusque justi anima, tanquam singulari Christi sponsa explicit Origenes, Nyssenus, Theodoretus, Ambrosius, Bernardus, aliique; ex communī tamen PP. et interpretū consensu in hoc libello Spiritus S. primariō respectit et exprimere voluit spirituale conubium et reciprocum amorem inter Christum sponsum, et Ecclesiam sponsam. Hic etiam tendit interpretatio eorum, qui dicunt hoc Canticum velut epithalamio celebrari ineffabiliter unitu nō Verbi dñi cum naturā humana in incarnatione. Nam in desponsatione Christi cum Ecclesia, sive in institutione Ecclesie, includitur et presupponit Verbi incarnationem, velut in fine medium, et quasi in effectu causa. Ideo enim Verbum humanitatem assumpsit, sibique quasi despondit, ut per eam omnes homines, veram fidem amplexos, quasi membra sibi copiaret et adstringeret, utque eorum esset caput, et quidem caput humanum, ejusdem scilicet cum hominibus generis et naturae.

49. Queres I: «An Canticum cantorum inter libros Canonicos meritò numeretur?» Resp. affirmativè. Nam hoc Canticum tam ab Hebreis in veteri Testamento, quam à Christianis in novo semper habutum est pro scripto Canonicō. Accedit, quod omnia (2) argumenta, que pro catholico sacrum librum Canonem pugnant, etiam Cantici huius auctoritatē canonicanē demonstrant. Unde detestunde audacie macculari veteres quidam heretici contraxerunt, inter quos secundo Theodosius Mopsuestenus erat; ultimus vero Ecclesie seculis Anabaptiste, Castalio, Theologi Batavi, et Wisthouus Anglus, ac recentissime in suo Lexico Philos. manuali Voltairius, qui omnes Canticum cantorum indigenam censuere, ut inter libros Canonicos referatur, blasphemē assenseret, illud non Spiritu Dei, sed iniuriis amoris afflatis esse conscripsum, nihilque contineat nisi sermones amoratos Salomonis regis, et uxoris eius filia Pharaonis, vel etiam amica cuiusdam sue nomine Abigas Sunamitis. Sed nempe animalia ejusmodi homines, qui hanc de Canticō censuram ferunt, non percipiunt ex quo sunt spiritus (3); prout ex preloquio nostro in hoc Canticō faciliter colligi potest, et adhuc magis infra ex solutione sextæ questionis patet. Plura de Canonico auctoritate ejusdem Cantici invenies apud Calmetum (4); et Hermanni Goldhagen (5).

Objiciunt huius Cantici impugnatores; Dei nomen in Canticō cantorum nūquā extare; adeoque non esse divinum, et Spiritu S. afflante conscripsum. —

(1) Vide Herman. Goldhagen, Introd. in S. Scriptur. P. II. num. 158.

(2) Vide S. Script. contra incredulos propugnat. P. IV. num. 1. 3.

(3) Sunt S. Pauli, 1 Cor. 2, 14, verba in simili argumento.

(4) Loc. cit. num. 161 et seqq.

(5) Prefat. in L. Cantici cantic.

51. Queres III: «An Salomon Canticum cantorum scripsit ante, vel post lapsum suum in luxuriam et idolatriam?» Resp.: Non convenit quidem inter auctores, quo tempore et quā aetate hoc Canticum Salomon scripsit; communis tamen sententia cum Salmerone, Bellarmino, Cornelio à Lap. et Calmeto tenet, scriptum esse ante lapsum Salomonis, verosimiliter non diu post nuptias suas cum filia Pharaonis; cum adhuc sapientia ostensi à Deo donatus, casta pięce religione Deum coleret, et vocareat amabilis Dominus, 2 Reg. 12, 23. Quare Salomon in hoc Canticō se castisque sua erga filiam Pharaonis affectus in exemplum profert, dūmque in vera historię a finge, que flagrantissimo amore congruum, describit ap̄tissimè sub eleganti fabula involvitur celestes amores, Christi et Ecclesie conjunctionem. Sed ne parum congrue regio nomini in amoratis sensus ex verba defuerit, majestate tantisper deposita, plenarie pastorem, viatorum, aut horatulam induit, et in ideum vite genus Pharaonis traduxit filiam. Neque id vacat mysterio, quod Salomon filiam Pharaonis sponsam suam tot laudibus exornet: ea quippe est imago Ecclesie, quam Christus eam è gentibus congregavit. Ceterum, Delrio, Bacchiarus et alii, qui hoc Canticum à Salomonem scriptum volunt post lapsum, illud ab eo jam penitente compositum esse assertunt.

Dices: In Canticō cantorum, cap. 6, v. 7, numeris reginarum sexaginta, et octoginta concubinarum disserit affirmatur, non accensendo adolescentulas sine numero, quas Salomon habuit, dum Canticum hoc scripsit; ergo voluntatibus obscenis immersus Canticum cantorum scripsit. Resp.: Tot reginas et concubinas cit. loc. Salomon non tam tribuit, quām per figuram concessionis permitti, numerumque certum ac definitum constituti pro indefinito, ita ut sensus sit: *Lacet mihi sexaginta forent regiae et octoginta concubinae, adolescentularum porr̄ non esset numerus, una tamen est columba mea.* Vide Menochium aliquos interpres in hunc locum. Alia est exp̄ositio S. Hieronymi et aliorum concidentium, Salomon etiam sub initium regni, et quando Canticum cantorum scripsit, tot fuisse reginas et concubinas non tam libidinis, quam regalis magnificientiae causa pro more regum in Oriente dominantium, cum quibus prouide animus etiamnam castus et à Deo inspiratus consistere pro ratione illorum temporum potuisse. Neque per concubinas hic intelliguntur pellices, sed legitime uxores, quamvis secundariae; prot̄ jam alii indicavimus.

52. Queres IV: «An Canticum cantorum habeat aliquem sensum literalem proprium, vel tantum sensum spiritualē?» Resp.: Evidenter Theodosius Mopsuestenus, ejusque sequaces supra citati, solum literalem sensum in hoc Canticō admittent, nihil sensum spiritualē morati, quem tamē Spiritus S. maximē intendit; inō negant illum subesse sensum plū à Deo inspiratum, sed contendunt unice ibi narrari amorata colloquia et nuptias Salomonis cum filia regis Egypti, vel alia amasia. At certum est non omnia in hoc Canticō habere sensum literalem prō-

priū, sed quādam sensu spirituali accipienda esse. Inepissimā enim forent quedam locutiones et gesta ibi contenta, si omnia Salomon et ejus sponsa vel amasie in sensu historię seu literali proprio unicē accommodanda essent. Quis enim credat, quod tanti regis sponsa facta sit custos vinearum, paverit oves iuxta tabernacula pastorum, ab exhibitoribus fuerit spoliata, percussa et vulnerata? Neque docet sponsas magnorum principē obvīis quibusque amorem suum aperire, ut sponsa in Canticō facit, et post sponsum currere etiam noctu per plateas et vias civitatis. Praeterea, forma sponsae Salomonis admodum monstrativa fuit, si omnia Cantici verba sensu litterali proprio seu historico sumenda essent. Habuisset enim caput instar *Carmeti*, cap. 7, v. 5, *nasum sicut turrim Libani*, vers. 4, *oculos instar piscis*, ibid. Spirituālem igitur hie sensum investigare opus est. Interim nolim positivē defendere nonnullorum Patrum (1) et commentatorum sententiam, qui in hoc Canticō mulier prorsus querendū sensum litteralem et historiū dicebant, nec in eo quiddam referri ad temporale Salomonis cum feminā Egypti vel Iudeā connubium, sed unicē de spirituali Jesu Christi cum Ecclesia fovere illud scriptum esse contendebant. Neque enim improbandos censemus Patres illos et interpretes, qui sensu litterali et historico admisso, spiritualem tamen præferunt, stānque interpretationem Jesu Christo maximē accommodant. Hanc methodum teste Calmeto sibi constituerunt veterum et recentiorum interpretum plerique. Nec immēritō; nam magna vel major pars veteris Testamenti (quid mirum, si idem fiat in Canticō cantorum?) duplēc sensum, unum historicum et litteralem, alterum mysticum et spiritualem continet. Certè, quod multa in V. T. præter sensum litteralem habent sensum mysticum, satis aperit docet S. Paulus, 1 Cor. 10, 11, dicens:

Hoc omnia in figurā contingebant illis.

Oppones: Sensus mystici usus longe posterior est aetate Salomonis; nam prima ejusdem origo ad Esseorum sive Therapeutarum aetatem referenda est; ergo Canticum cantorum scriptum non continent sensum mysticum. Neg. Antecedens multò falsissimum. Numquid enim Jud. 9, 8, 16, Joatham, apolodus; item 2 Reg. 12, 1, 5, Nathanis parabolā jam ante Salomonis aetatem; numquid in vaticinis Prophatarum, maximē apud Jeremiah, Ezechiele, Danielē, et Zachariam, dicit aetatem Therapeutarum, plurima symbolica, figurata, aut sensum mysticum habentia reperiuntur? Numquid ex Apostolo novimus, legem Mosaicam umbram fuisse legis nove; adeo ut omnia veteribus Hebreis in figurā contingent, prout D. Paulus in Epistolā ad Hebreos explicat?

At instat Whistonus hinc in modum: Nullus vel in vet. vel in nov. Testam. liber integrē reperitur, qui (quemadmodum Canticum cantorum) totus sit allegoricus, totus tamen allegorice evolutione et clare (uti in Canticō cantorum fit) destitutus. Resp.: Fal-

(1) Vide Prefat. Theodoreti in Canticum cantic.

sitas hujus asserti patet vel ex unius S. Joannis apocalyticis visionibus, ad hunc usque diem explicatu difficultatis. Porro qualis inter Canticum cantic. et Apocalypsin harmonia intercedat, copiosè ostendit Cornel. à Lap. in Prologon. in Cant. cantic. cap. 4.

55. Queres V : « An lectio Cantici canticorum omnibus promiscuè studenda, aut permittenda sit? » Resp. negativè. Nam quicunque profanis oculis et minus casto corde ad legendum hoc Canticum accedit, pro spiritu vivificante occidentem literam offendit, ut preter alios monet Origenes in prolog. in Cant. ead., his verbis : « Epithalamium libellus, id est, nuptiale carmen, in modum mili videatur dramatica à Salomonem conscriptus (scilicet Canticum canticorum), quem cecinet instar nubentis sponsus et erga sponsum suum, qui est sermo Dei, celesti amore fragrantis. Adamavit enim eum, sive anima quæ ad imaginem ejus facta est, sive Ecclesia. Sed et magnificus hic ipse atque perfectus sponsus, quibus verbis usus sit ad conjunctum sibi animam, vel Ecclesiam, hec ipsa Scriptura nos docet... Perfectior autem est solidus (iste) cibus; et tales requirit auditores, qui pro possibiliitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali... Si verò aliquis accesserit, qui secundum carnem tantummodò vir est, huic tali non parum ex hac Scripturâ discriminis, per cuique nascetur. Audire enim pure et castis auribus amoris nomina nesciens, ab interiori homine ad exteriorem et carnalem virum omnem deflectet auditum, et à spiritu convertetur ad carnem, nutritaque in semetipsa concupiscentias carnales, et occasione divine Scriptura commoveri et incitari videbitur ad libidinem carnis. Ob hanc ergo moneo, et consilium de omni, qui nondum carnis et sanguinis molestiis caret, neque ab affectu naturæ materialis abscedit, ut à lecture fisci huic, eorumque qua in ei dicuntur, penitus temperet. Aiant enim observari etiam apud Hebreos, quid nisi quis ad atlatem perfectam maturamque pervenierit, libellum hunc ne quidem in manibus tenere permittatur. » Hicuscumq[ue] Origenes. Nemo igitur in legendu hoc Cantico amantis sponsi et sponsorum colloquia et amores carnaliter aut corporaliter cogitat, sed spiritu ascendet ad suavitates et dulcedimes amorum, que omne carnis et mundi delectamentum superant, ne in verbis aeternæ vita certissimam spiritus mortem sibi accersit. Utinam hoc sibi notarent carnales homines, et quamdiu tales sunt, à legendu hoc Cantico abstinerent! Fructus enim hujus lectionis non aliud expectari aut potius timeri potest, quam carnalia peccata, quibus se et alios, qui ipsorum obscena et impia de sacro illo carmine scripta perlegunt, comaculant et perdunt. Exempli est Voltaireus, cuius impius et spurcissimus Commentarius in Canticum canticorum, ut primum lucem vidi, decreto supremi senatus ad rogum est damnatus.

Si porrò queras : An omnes versiones Cantici cantic. approbante sint, etiam illa Castaliana? Resp. negativè. Castilio enim Canticum hoc nimis affectu vocalium blanditie verit, quas ille voces ex profanis

auctoribus mutuans, perniciose quasque passiones veluti ad vivum depinxit, et sannis impiorum exposuit opus venerabile. Aut an Spiritu S., vel poenis amaria digna sunt illa verba : *Mox columbula... fœcū, ut audiam tuam voculam. Num et voculum venustulam, et ruficidum habes lepidulum,* et que sunt plura ejusmodi. Vide Gretserum (1), et Calmetum Praefat. in Cant. cantic. Unde haud mirum, quod ipse Theodorus Beza in Castalianem inventus sit, et hujus in veritate Cantico cantic. absurditatem, et consilii levitatem vehementer improbarit.

Queres VI : « Quomodo sponsus sponsam, Cant. 4, 7, potuerit vocare pulcherinam mulierem; cum et sponsa ipsa, ibid. 4, de se dicit : *Nigra sum; et v. 13: Fusa sum, quia decoloraverit me sol.* An nulla hic datur contradictione? » Resp. Nulla. Nam licet ista verba secundum sensum litteralem seu historicum spectata alii videtur possent antiquam seu contradictionem continere, nullam tamen continent, si spectentur, prout vel unicè, vel potissimum spectari debent, secundum sensum spiritualiter et mysticam. Nam sponsa seu Ecclesia Christi est guidum fusca exteriori, intus verò ex gratia Christi, virtutibus et donis Spiritus S. pulcherina. In humiliitate enim fundata, et muluis persecutioe vexata forta in iustis contemptibilis videtur, penitus verò noscentibus amabilis et venerabilis. Unde ipsa sponsa, loc. cit. v. 4, ait : *Nigra sum, sed formosa.* Ceterum etiam in sensu litterali et historico, sponsa Salomonis, seu filia regis egypti potius se dicit nigrum, fusca et à sole decoloratum; quia aegyptie mulieres generata fusco sunt colore; quamvis ceteroqui possint esse et sapienti formosa et pulchra.

55. Queres VII : « Quomodo, Cant. 4, 7, sub tipo et spouse de Ecclesia dici possit : *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te;* cum tamen in Ecclesia tota malitia, tot peccata et peccatores existant? » Resp. Quæ loc. cit. dicuntur, magis ad Ecclesiam triumphantem, in quam nihil coquinatum ingreditur, et que sine macula est, sine ruga, quam ad militantem pertinent; possunt tamen etiam de hæc dici, quantum ad professionem sanctitatis et fidei; nihil enim in fide falsum, in moribus pravum docet orthodoxa Ecclesia.

56. Queres VIII : « Quomodo, Cant. 4, 16, his verbis : *Surge, aquilo, et veni, auster, et perfila horum meum, et fluant amenta illius,* sponsus hys ventos prudenter advocare poterit ad perflandum horum, cum non tantum loco et qualitatibus illi contrarii sint, sed aquilo insper horis non modice nocent? » — Resp. Duplex diversa interpretatum expositio hujus loci datur. Prima est Calmeti dicentis, Salomonem cupere, ut venti hi non simili, sed subinde et viçissim perflent horum summum, ut illius odor latius diffundatur, h. e., ut nomen pulchritudo, et meritum sponsae sua quocumque diffundatur, ac omnes intelligent, illam omnibus sponsas et oris specie, et animi virtute antecedentem.

(1) Tom. VIII operum suorum, pag. 535.

Iure. Altera, eaque mea opinione verisimilior explicatio est Sanctii, Est., Theodoret. et Menochii affirmantium, quod, dim aquilo à sposo surgere jubetur, intelligi debeat, quod ei suo horto interdicat et non in eundem invitet, ita ut citati textus sensus sit : *Fuge, recede, aquilo : tu autem, auster, veni et perfila horum meum.* Ratio sic interpretandi est, quia in hebreo pro surge est ἥντη, uri, id est, evigila, Syrus, expurgare, qui quasi dormis. Haec autem vox ambigua est, potestque habere hunc sensum : *Surge ut habeas matrem fugam, citò discede, à aquilo, quia tu es ventus frigidus, plantas aduersas et encanas, ut veniat tibiique succedit auster, qui suo calore et humiditate flores et arbores vegetat et fecundat.* Quamvis si et surge accipiatur in alio et opposito sensu, ut referatur ad à perfa, tamen apertam aliquam significacionem facere possit; prout in primâ expositione citati textus indicavimus. Vide Cornelium à Lap. in eundem locum.

57. Queres IX : « Quomodo sponsus in hoc Cantico modo rex et pastor, et sue sponsa frater; sponsa vero simul ut filia principis, et virutoris, et tamen ab excubitoribus percussa et vulnerata induci possit sine autologiâ seu contradictione? » — Resp. Quæ in Cantico canticorum narrantur, non unicè Salomonis, et filia Pharaonis accommodanda sunt. Altior hic sensus late, quo sub schematis sponsi et sponsa, pastoris et gregis, virutoris et vineæ, amor Iesu Christi in Ecclesiis, et ejusdem in JESUM Christum reciprocus describitur; prout jam supra quest. IV, num. 52, indicavimus.

SECTIO V. DE LIBRO SAPIENTIE.

Totus est hic liber in institendum regibus, principibus ac iudicibus ad zelum et amorem justitiae; præcipue tamen ad sapientiam, cuius originem, pretium, utilitates copiosè exposuit. Illustra quoque de Christi, qui vera Sapientia est, passione, vaticinia hoc libro continet, patebit conferenti caput II, à vers. 17 propter, usque ad finem, cum illis que de Judeorum adversariis Christum conciliis, dictieris et machinationibus in Evangelio recensentur. Antor autem hujus libri incertus est, prout Calmet (1) fusè posuit. Equidem sentimus in hoc libro contenta Salomonis esse creduntur, ita tamen, ut illæ ab alio quadam in scriptum seu librum redacte fuerint. Hinc, quamvis hunc librum SS. Patres (2) non rarò sub titulo *Sapientia Salomonis*, laudent; alias tamen à Salomon ejsdem auctor est. Certe, si Salomon hunc librum scripsisset, in Canone Esdrino fuisset positus; quod tamen factum non est. Ceterum, D. Hieronymus (3) refert, juxta multorum existimationem, Philonen hujus libri compositorem esse. Ubi tamen notandum, quod Philo, de quo hic loquimur, non est fuerit, qui tempore Apostoli sententia in hoc libro contenta Salomonis esse creduntur, ita tamen, ut illæ ab alio quadam in scriptum seu librum redacte fuerint. Hinc, quamvis hunc librum SS. Patres (2) non rarò sub titulo *Sapientia Salomonis*, laudent; alias tamen à Salomon ejsdem auctor est. Certe, si Salomon hunc librum scripsisset, in Canone Esdrino fuisset positus; quod tamen factum non est. Ceterum, D. Hieronymus (3) refert, juxta multorum existimationem, Philonen hujus libri compositorem esse. Ubi tamen notandum, quod Philo, de quo hic loquimur, non est fuerit, qui tempore Apostoli

(1) In dissertatione Commentario suo in L. Sapientia præmissa.

(2) Tertullian. L. 4 de Prescrip. c. 7; S. Hilarius in Psalm. 427; S. Ambros. de Parad. c. 7, et alibi.

(3) Praefat. in libros Salomonis.

58. Quares I : « An liber Sapientie sit Canonicus? »

— Resp. Affirmativè. Quamvis enim non sit Proto-Canonicus, est tamen Deutero-Canonicus, ac ab Ecclesiæ catholice merito in numerum sacrorum librorum relatus; prout alibi jam ostendimus, et polemici ac scripturam passim contra Protestantes ostendere solent. At

Opponunt I. S. Hieronymus de libro Sapientie ait: *Valebat tantum ad edificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam; sed si esset liber verè dominus et Canonicus, valeret etiam ad confirmanda dogmata fidei.* — Resp. 4: Ex hoc dicto S. Hieronymi plus non sequitur, quia librum Sapientie aliquando non valuerat ad predictum effectum, quando nimis ab universâ Ecclesiâ nondum erat receptus in Canonem sacrorum librorum; non autem inde inferitur, *nunc* ad illum effectum præstandum non valere, postquam à Tridentino solemniter declaratus est canonicus. Igitur S. Hieronymus duntaxat vult, quod L. Sapientia tunc non fuerit omnino validus ad hereticos convincendos, et dogmata fidei contra eos stabilienda, quando hujus libri auctoritas divina inter ipsos Catholicos erat adhuc controversa. 2° D. Hieronymus et alii quibusdam Patribus cum eo hæc in re idem sentientibus, opponi possunt alii Patres de libro Sapientie contrarium judicantes, videlicet eum etiam ad dogmata fidei confirmanda adhiberi posse. Sic S. Justinus in Dial. cum Tryphonie, contra Iudeos utitur illo ex L. Sapientie 2, v. 12: *Circumveniamus justum, quoniam iniustus est nobis, et contrarius est operibus nostris*, etc. S. Basilus, lib. 5 contra Eunomium, probat Spiritum S. esse Deum ex illo Sap. 4, 7: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, etc.*, et sic de aliis. 3° Quam male Protestantes contra L. Sapientia aliosque libros Deutero-Canonicos V. T. ex dubitatione primorum seculorum argumententur, inde patet, quia ipsum hodiecum in Canonem recipient libros N. T. (tempore epistolæ Jacobi, Jude, 2 Petri, 2 et 3 Joannis Epistolam ad Hebreos, Apocalypsin), quos Lutherus, alique ipsorum primi parentes olim rejeicerunt.

Opponunt II. Liber Sapientie deest in Canone Iudeorum, quo latuisse hoc opus ante adventum Christi videtur: ergo non est Canonicus. — Resp. Ad

(1) Vide Sextum Senensem in Bibliotheca sanctâ, L. 4, verbo: *Septuaginta.*